

Vloga in pomen čustvenega opismenjevanja: problemska in problematična literatura

DOI: 10.4312/Obdobja.44.17-23

Milena Mileva Blažič, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana;
milena.blazic@pef.uni-lj.si

Hans Zollner, Istituto di Antropologia, Pontificia Università Gregoriana, Rim;
iadc-dir@unigre.it

Prispevek obravnava pomen čustvenega in socialnega opismenjevanja pri obravnavi občutljivih tem v mladinski literaturi, s poudarkom na motivu spolne zlorabe otroka. Temeljna raziskovalna vprašanja so: kako literarno besedilo prispeva k razvoju empatije in etične refleksije, ali otroka umešča v središče pripovedi ter ali verbalna in vizualna plast podpirata čustveno senzibilizacijo ali jo zavirata. Metoda temelji na literarnovedni analizi izbranih slikanic, ki obravnavajo travmatične vsebine: *O povodnem možu*, *Punčka in velikan*, *Kiko in roka*, *Sad Book*, *Rdeče jabolko* in *Modra*. Prispevek zagovarja potrebo po povezavi literarne estetike z etično odgovornostjo in razvija model celostne pedagoške čustvenega in socialnega opismenjevanja. Trdi tudi, da literatura, ki otroka ne postavi v središče, izgubi svojo pedagoško in etično verodostojnost.

čustveno opismenjevanje, socialno opismenjevanje, etična literarna veda, pravljici, pravičnost, problemska književnost, spolna zloraba otrok

This article explores the importance of emotional and social literacy in portraying sensitive issues in children's literature, with a particular focus on the theme of child sexual abuse. The following research questions are identified as particularly important: How do literary texts contribute to the development of empathy and ethical reflection? To what extent do literary texts place the child at the center of the narrative? Do verbal and visual elements support or hinder emotional awareness? The methodology used is based on the literary analysis of selected picture books with traumatic content, including *O povodnem možu* (The Riverman), *Punčka in velikan* (The Little Girl and the Giant), *Kiko in roka* (Kiko and the Hand), *Sad Book*, *Rdeče jabolko* (Red Apple), and *Modra* (Blue). Literature that does not place the child at the center of the narrative runs the risk of losing its educational and ethical credibility. The article argues that there is a connection between literary aesthetics and ethical responsibility, and it develops a holistic model for teaching emotional and social literacy.

emotional literacy, social literacy, ethical literary studies, fairytale justice, problem-oriented literature, child sexual abuse

1 Uvod

Tomo Virk (2017: 18) razmišlja o etičnem obratu v literarni vedi, ki ga primerja s kopernikanskim obratom v mišljenju. Tak pristop je še posebej pomemben v kontekstu mladinske književnosti, saj se neposredno navezuje na didaktične cilje in etično odgovornost

Alojzija Zupan Sosič (ur.): *Čustva in slovenska književnost*.
Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2025 (zbirka Obdobja, 44)
ISSN: 1408-211X, e-ISSN: 2784-7152
ISBN 978-961-297-712-2, 978-961-297-709-2 (PDF)

literature za otroke. Literatura, zlasti mladinska, je zmožna posredovati moralne zglede, tematizirati kompleksne etične situacije in posamezne moralne odločitve ter služiti kot vaja v moralni imaginaciji. Ta potencial ji podeljuje edinstveno vzgojno funkcijo.

V okviru teorije pravljice Lüthi (2011: 107–108) opredeljuje koncept *pravljicne pravičnosti*, ki se uresniči, kadar pravljica ponudi simbolno zadoščenje za nepravilnosti resničnega sveta. Posebej pomembna je razlika med problemsko in problematično mladinsko literaturo: kakovostna problemska literatura tematizira travme z jasnim etičnim stališčem in z otrokom kot središčem perspektive, medtem ko problematična literatura pogosto reproducira pogled storilca. Marjana Kobe (1999a, 1999b, 2000a, 2000b) v zvezi s tem poudarja, da mora biti mladinska literatura »na strani otroka« in braniti njegovo perspektivo kot osrednjo etično in narativno točko.

Skladno z Žižkovim razumevanjem simbolnega reda je vsaka pripoved posredovana in zavezana določeni interpretativni poziciji. Njegovo vprašanje »[za] čigav pogled je uprizorjen?« (Žižek 1997: 22) je ključno pri analizi mladinske literature, ki tematizira zlorabe – kot v primeru zgodb *Punčka in velikan* ali *O povodnem možu* –, kjer je pripovedna perspektiva pogosto ambivalentna ali celo pristranska v korist storilca.

2 Metodologija

Članek temelji na metodi literarne analize, pri čemer upošteva tako verbalno kot vizualno komponento slikanic. Analiza zajema interpretacijo simbolnih plasti besedila, razmerja med intencionalnim in imanentnim pomenom ter identifikacijo pripovedne perspektive v odnosu do etičnih imperativov zaščite otroka. V središče je postavljeno vprašanje narativne zanesljivosti in simbolne kodifikacije nasilja, ki vplivata na bralčev o čustveno in socialno pismenost.

S primerjalno analizo več slikanic, ki tematizirajo zlorabo otrok ali travmo, članek izpostavlja razlike med problemskimi in problematičnimi pristopi v mladinski literaturi. Poudarek je na razmerju med umetniškim izrazom in etično odgovornostjo ustvarjalcev, založnikov in izobraževalnih institucij, ki izbirajo literaturo za pedagoško rabo.

3. Analiza izbranih primerov

3.1 Problematična literatura

3.1.1 O povodnem možu

Slikanica *O povodnem možu* (Šavli, Gošnik Godec 1972/2021) obravnava motiv ugrabitve otroka prek arhetipske figure vodnega duha. Pripovedovalec s podrobnimi opisi podvodnega kraljestva vzpostavlja domišljjski prostor, ki pa ne prikriva dejstva, da gre za ugrabitev in prikrito nasilje. Vizualna podoba otroka, ki leži napol nag na postelji iz stekla, in ponavljajoče se vprašanje storilca: »Po kom jočeš, drobni moj deček?« ustvarjajo zaskrbljujoč učinek. Uporaba umetniškega jezika in motivov zlatih biserov, steklenih sob in igrač ustvarja distanco od travme in jo estetizira.

Analiza pokaže, da verbalno in vizualno besedilo nista v službi senzibilizacije, temveč lahko – v odsotnosti kritičnega branja – vodita k desenzibilizaciji. Pripovedovalec Povodnemu možu pripisuje lastnosti skrbnika, hkrati pa ignorira otrokovo perspektivo

in izkušnjo travme. Slikanica se štirikrat zaključí, vendar nikoli jasno ne obsodi ugrabitve, temveč prikrito racionalizira zadoščenje staršev prek materialne odškodnine.

Posebej problematično je vizualno prikazovanje ugrabitelja v prijazni, celo očarljivi luči, ki mladega bralca lahko zmede glede moralne presoje dejanj. Deček, ki se sprva upira in joče, je na koncu predstavljen kot nekdo, ki se z darili pomiri, čustvena resnica pa se nadomesti z materialno kompenzacijo. Gre za klasičen primer t. i. narativnega zastrtja (Žižek 1997: 18), kjer simbolni red zgodbe zavira možnost resničnega prepoznavanja nasilja in posledično onemogoča razvoj čustvene in moralne senzibilnosti.

3.1.2 Punčka in velikan

Slikanica *Punčka in velikan* (Kodrič Filipić, Torjanac 2007) tematizira incestno zlorabo z očitnimi elementi simbolnega prikrivanja: oče je preimenovan v »velikana«, hčerka v »punčko«, jezik je evfemističen, pripovedna perspektiva pa ambivalentna. Čeprav intencionalni paratekst obljublja zgodbo o generacijski bolečini, je imanentni pomen jasno prepoznaven kot pripoved, ki reproducira dinamiko nasilja brez ustrezne distance ali obsodbe.

Vizualna plast sledi narativnemu zastrtju: punčka je pogosto prikazana kot krhka, utrujena, žalostna; simbolika kamna v srcu, ki ga sama poskuša izriniti, pa odgovornost za travmo prenaša nanjo. Najbolj problematičen je zaključek z otrokom, rojenim iz incesta, kar ostaja ne komentirano. Etika pripovedovanja ni usmerjena v otrokovo dobrobit, temveč v narativno estetizacijo travme.

Ilustracije sicer spretno podčrtujejo psihološko nelagodje in napetost, vendar zaradi nejasne pozicije naratorja ostaja vtis, da tekst ne zavzame jasne etične drže. Ravno ta ambivalenca ustvarja nevarnost napačne interpretacije, saj bralec, posebej mladi, nima opore za razumevanje travme kot posledice storilčevega dejanja. Gre za tipičen primer problematične literature, ki pod pretvezo senzibilizacije reproducira jezik in logiko zlorabe.

3.1.3 Kiko in roka

Slikanica *Kiko in roka* (Grey, Punga 2013), ustvarjena pod okriljem Oddelka za otrokove pravice pri Svetu Evrope, naj bi otroke poučevala o nedovoljenih dotikih. Vendar pa analiza razkrije, da je verbalno in vizualno besedilo polno dvoumnosti in simbolnih pasti. Roka, prikazana z iztegnjenim kazalcem, simbolizira storilca, medtem ko je otrok upodobljen kot »zeleno bitje« v spodnjem perilu, kar spodbuja asociacije s superjunaki in ne realnimi otroki.

Skozi celotno slikanico roka otroka »preizkuša«: mu ponuja sladkarije, igrače, letenje. Didaktični namen je jasno zapisan šele na koncu, a do takrat slikanica reproducira tipične strategije manipulacije in zlorabe. Učinek je paradoksen: bralec ni senzibiliziran, temveč ujet v zavajajočo narativno logiko.

Poleg tega je problematična tudi formalna raven: besedilo ni podpisano z avtorskim imenom, ilustrator je prikazan kot kolektiv, kar onemogoča etično odgovornost konkretnega ustvarjalca. Vizualna metaforika je dvoumna, pogosto asociativno sporna, celotna

struktura pa ne omogoča jasne ločnice med varnim prostorom in nasilnim prestopom. Tovrstna besedila kličejo k resni refleksiji o uredniški, institucionalni in evropski odgovornosti pri objavi in distribuciji otroške literature.

3.2 Problemska literatura

3.2.1 *Sad Book*

Slikanica *Sad Book* (Rosen, Blake 2004) predstavlja paradigmatski primer umetniške obravnave žalosti kot čustvene izkušnje, ki jo bralec prepoznava in interpretira skozi prvoosebno izpoved avtorja. Michael Rosen tematizira izgubo sina z neposredno iskrenostjo, brez sentimentalnosti, kar omogoča vzpostavitev prostora za refleksijo o žalovanju. Ilustracije Quentina Blakea z bledimi barvami in tresočimi se črtami vizualno uprizarjajo notranji nemir ter podpirajo pripovedno linijo razpoke med zunanjim nasmehom in notranjo bolečino.

Metaforične upodobitve žalosti kot prostora ali oblaka olajšajo razumevanje abstraktnih čustev. Posebej pomemben je refren: »Vsakdo je nesrečen«, ki univerzalizira izkušnjo in zmanjšuje občutek osamljenosti. Slikanica omogoča razvoj čustvene pismenosti z identifikacijo in refleksijo, obenem pa spodbuja socialno opismenjevanje z uvidom v različne oblike odzivanja na izgubo. *Sad Book* je primer umetniške slikanice, ki zmore kompleksna čustva obravnavati s spoštovanjem in brez manipulativnih potez.

Ob tem velja poudariti, da slikanica ne ponuja rešitev ali poenostavljenih odgovorov. Njena moč je prav v priznanju nepopravljive izgube in v tem, da mlademu bralcu omogoča izkušnjo žalosti brez potrebe po razlagi ali didaktični poantiranosti. Avtor tako spodbuja bralčevo samorefleksijo in omogoča učenje čustvene regulacije skozi empatijo s pripovedovalcem. V tem pogledu gre za redek primer umetniškega dela, ki ne posreduje zgolj vsebine, temveč vzpostavlja etično relacijo z bralcem.

3.2.2 *Rdeče jabolko*

Slikanica *Rdeče jabolko* (Makarovič, Kosmač 2008) deluje na ravni alegorije in simbolne plastnosti, ki tematizira zlorabo otroka v institucionalnem okolju. Protagonistka, brezimna deklica, potuje skozi prostor nadzora in izgube: gozd, vrata in reka. Volk, ki jo spremlja, se sprva predstavlja kot skrbni spremljevalec, a sčasoma razkriva mehanizme manipulacije in razosebljanja. Skozi retoriko navidezne skrbi si postopno prisvaja njeno identiteto, pri čemer vsak podarjeni predmet simbolizira plast dekličine avtonomije, ki se izgublja.

Vrhunec nastopi z dodelitvijo novega imena – »Rdeče jabolko« –, kar pomeni simbolno prisvojitve subjekta. Zgodba se ne zaključi s konvencionalnim vračanjem v red, temveč z aktom odpora: deklica se ne podredi več vsiljeni vlogi, jabolko se začne kotiliti – gibanje postane simbol regeneracije. Slikanica omogoča razvoj čustvene in socialne pismenosti prek estetske izkušnje in ponuja močno kritiko struktur moči, ki prikrivajo nasilje.

Dodatna vrednost slikanice je v tem, da omogoča večplastno branje. Tako otrok kot odrasli bralec v zgodbi najdeta simbolne pomene, ki omogočajo premišljevanje o identiteti,

avtonomiji in zlorabi moči. Ilustracije Kaje Kosmač prispevajo k temi s temno, skoraj klavstrofobično atmosfero, ki ustvarja čustveno nelagodje, potrebno za kritično refleksijo. V tem pogledu slikanica ne ponuja utehe, temveč prostor za razmislek, kar jo uvršča med zahtevnejša, a pomembna umetniška dela za otroške in mladinske bralce.

3.2.3 *Modra*

Slikanica *Modra* (v izvirniku *Azul*) (Murillo, Peña 2022) je izrazito estetsko in etično dovršena umetnina, ki tematizira spolno zlorabo otroka z uporabo metaforičnega jezika in subtilne vizualne simbolike. Osrednji citat »Skrivnost je v tem, da ne nehaš poganjati. Četudi se prestrašiš ali utrušiš« ponuja metaforo vztrajnosti kot oblike preživetja in odpora. Slikanica postopno razkriva travmatično izkušnjo – padec, izgubo glasu, disociacijo – in jo umesti v okvir pripovedne vzpostavitve zaupanja.

Vizualna upodobitev otroka brez ust in čustveno nevtralne podobe kolesarjenja ustvarjajo prostor tihega, a močnega pripovednega glasu. Ključna misel »Zaupanje je mogoče zgraditi samo tam, kjer obstaja Drugi« poudarja pomen varnega odnosa za proces okrevanja, kar potrjujejo tudi sodobne teorije navezanosti (Bowlby 1969). Slikanica se zaključí s stavkom: »Nazaj sem dobil svojo zgodbo ... da sem lahko šel naprej,« kar implicira narativno restavracijo subjekta.

Posebnost slikanice je v tem, da temelji na avtentičnem glasu preživelega, kar ji daje dodatno verodostojnost in čustveno resonanco. Interakcija verbalnega in vizualnega koda na strukturni ravni je podrejena etični gesti: omogočiti otroku možnost, da spregovori, in mu vrniti glas. To besedilo ni zgolj reprezentacija travme, temveč proces njene preseganja.

4 Otrok v središču: etična paradigma

Iz razprave izhaja, da so v okviru etične paradigme pomembna umetniška besedila tista, ki otroka postavljajo v središče pripovedi in ga obravnavajo kot suvereni subjekt z lastno perspektivo, ranljivostjo in zmožnostjo odpora. Hans Zollner (2019) v teološkem in pedagoškem okviru razvija koncept *otrok v središču* (angl. *the child at the center*), ki poudarja odgovornost institucij, zlasti cerkve in šole, za varovanje otroške integritete. Ta načela je mogoče prenesti tudi na področje mladinske književnosti, kjer bi moralo biti izhodišče vsakršne literarne obravnave vprašanje, ali besedilo zagovarja dobrobit otroka.

Pri tem je bistveno razlikovati med t. i. problemsko in problematično literaturo: prva odpira prostor etične refleksije, druga pa zaradi svoje narativne strukture in perspektive pogosto reproducira pogled storilca. Umetniška dela, ki kljub navidezni intenciji ozaveščanja (npr. *O povodnem možu*, *Kiko in roka*, *Punčka in velikan*) v svoji imanentni strukturi ne zavzamejo otrokom primerne pozicije, etično zatajijo. Zato je nujno uvesti kriterije literarne selekcije, ki temeljijo na etičnih standardih, ne zgolj na estetski ali moralistični ravni.

Etična paradigma *otrok v središču* ne pomeni zgolj formalnega vključevanja otroškega lika v zgodbo, temveč predvsem pripovedno, simbolno in afektivno osrediščenje

njegove perspektive. Gre za to, da literarni tekst ne reproducira pozicije moči, temveč otroku omogoča govorico – tudi kadar je ta fragmentarna, tiha, vizualna ali metaforična. V tem smislu so ključni znaki etične naracije izbira pripovedovalca, simbolni register in način, kako se nasilje obravnava: ali je prikrito, estetizirano in relativizirano ali pa razkrito, poimenovano in reflektirano.

Literarna dela, ki uspejo uresničiti etično naracijo, ne le prispevajo k razvoju empatije, temveč tudi modelirajo možne načine upora, okrevanja in vzpostavitve nove subjektivitete po travmi (Zollner, Williams 2024). Takšna besedila ne utrjujejo obstoječih struktur moči, temveč jih razpirajo. V tem pogledu predstavlja literatura pomemben prostor simbolnega upora – ne zato, ker bi razkrivala resnico, temveč ker odpira možnosti za vzpostavitev drugačne simbolne ekonomije, kjer ima otrok moč poimenovati svojo izkušnjo.

5 Zaključek

Prispevek izpostavlja pomen čustvenega in socialnega opismenjevanja skozi umetniško reprezentacijo travmatičnih vsebin v mladinski literaturi, še posebej v primeru spolne zlorabe otrok. Ob analizi izbranih slikanic je bilo ugotovljeno, da le tista besedila, ki spoštujejo etično perspektivo in zagovarjajo dobrobit otroka, omogočajo razvoj empatije, moralne imaginacije in refleksivne distance. Slikanica *Modra* je izpostavljena kot primer dobre prakse, ki s subtilnim prepletom simbolnega jezika in vizualne kompozicije udejanja paradigmo otroka v središču ter omogoča transformativno bralsko izkušnjo. V tem kontekstu se pokaže pomembna razlika med problemsko in problematično literaturo. Problemska literatura senzibilizira bralca, gradi čustveno odpornost in spodbuja refleksijo o travmi. Problematična literatura pa – kljub morebitni intencionalni etični naravnosti – v imanentni pripovedni strukturi lahko reproducira nasilne vzorce, zamegli odgovornost storilca in celo preusmeri empatijo z žrtve nanj. Takšne naracije niso le etično vprašljive, temveč tudi pedagoško škodljive, saj lahko vodijo v normalizacijo nasilja in zamegljevanje moralne presoje. V sistemu vzgoje in izobraževanja je zato nujno uveljavljati kriterije, ki vključujejo več kot zgolj estetske, žanrske ali didaktične vrednosti literarnih besedil. Etična komponenta mora postati ključni filter pri vključevanju literarnih del v šolske kurikule, še posebej kadar ta obravnavajo občutljive teme, kot so spolna zloraba, travma, smrt in izguba. V tem oziru ima čustveno opismenjevanje širok didaktični potencial, saj ne vključuje le prepoznavanja in ubesedovanja čustev, temveč omogoča razvoj moralnih kompetenc, ki so bistvene za oblikovanje celostno razvite osebnosti (Zollner, Beer 2025). Obenem je nujno opozoriti na sistemske razloge za pasivnost ali celo sokrivdo institucij, ki ohranjajo problematična besedila v pedagoški rabi. Brez jasnih etičnih smernic, uredniške odgovornosti in empatične bralne pismenosti namreč obstaja nevarnost, da umetniška dela ne bodo služila razbijanju molka, temveč njegovemu podaljševanju. Zato je etična pismenost – tako ustvarjalcev kot posrednikov in bralcev – ključna za vzpostavljanje varnega literarnega prostora. S tem prispevek ne postavlja zgolj literarnih vprašanj, temveč odpira širšo razpravo o odgovornosti stroke pri oblikovanju kulturnega imaginarija otrok. V ospredje postavlja

potrebo po celostni pedagogiki, ki literaturo razume kot prostor simbolne solidarnosti in etične rasti – ne kot orodje moraliziranja, temveč kot medij izrekanja, prepoznavanja in osvobajanja.

Viri

- AMSTERDAM, Grey, PUNGA, 2013: *Kiko in roka*. Strasbourg: Council of Europe.
- KODRIČ FILIPIČ, Neli, TORJANAC, Tomislav, 2009: *Punčka in velikan*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MAKAROVIČ, Svetlana, KOSMAČ, Kaja, 2008: *Rdeče jabolko*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- MURILLO, José Andrés, PAZ PEÑA, Marcela, 2022: *Modra*. Prevedla Barbara Pregelj. Medvode: Malinc.
- ROSEN, Michael, BLAKE, Quentin, 2004: *Sad Book*. London: Walker Books.
- ŠAVLI, Andrej, GOŠNIK GODEC, Ančka, 1972: *O povodnem možu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

- BOWLBY, John, 1969: *Attachment and Loss*. New York: Basic Books.
- KOBE, Marjana, 1999a: Sodobna pravljica. *Otrok in knjiga* XXVI/47. 5–11.
- KOBE, Marjana, 1999b: Sodobna pravljica. *Otrok in knjiga* XXVI/48. 5–12.
- KOBE, Marjana, 2000a: Sodobna pravljica. *Otrok in knjiga* XXVII/49. 5–12.
- KOBE, Marjana, 2000b: Sodobna pravljica. *Otrok in knjiga* XXVII/50. 6–15.
- LÜTHI, Max, 2011: *The Fairytale as Art Form and Portrait of Man*. Bloomington: Indiana University Press.
- VIRK, Tomo, 2017: Etična literarna veda med kakofonijo in pluralnostjo. *Primerjalna književnost* XL/2. 13–31.
- ZOLLNER, Hans, 2019: The Child at the Center: What Can Theology Say in the Face of the Scandals of Abuse? *Theological Studies* LXXX/3. 692–710. <https://doi.org/10.1177/0040563919856867>
- ZOLLNER, Hans, BEER, Peter, 2025: Mehr Schein als Sein beim Schutz vor Missbrauch? *HerderKorrespondenz* 3. 49–51.
- ZOLLNER, Hans, WILLIAMS, Mark J., 2024: Glimpses of Hope: Reflections on Journeying with Survivors of Clergy Sexual Abuse. *Journal of Anglican Studies* XXII/2. 352–360. <https://doi.org/10.1017/S1740355324000342>
- ŽIŽEK, Slavoj, 1997: *Kuga fantazem*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.